

Daun sindromlu şəxslərin peşə hazırlığına verilən psixoloji-pedaqoji tələblər

Günay Bədəlzadə

fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant,

ARTİ

E-mail: gunay.badalzade@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.f.d., dos.N. Hüseynova,
p.ü.f.d. E. Kərimova

Açar sözlər: Daun sindromu, peşə hazırlığı, psixoloj-pedaqoji tələblər, intellektual əlilliyi olan şəxslər, inteqrasiya, inkluziv təhsil

Ключевые слова: синдром Дауна, профессиональная подготовка, психолого-педагогические потребности, лиц с ограниченными умственными возможностями, интеграция, инклюзивное образование

Key words: Down syndrome, vocational training, psychological and pedagogical requirements, persons with intellectual disabilities, integration, inclusive education

İntellektual əlilliyi olan gənclər xüsusi olaraq təşkil olunmuş qruplarda kolleclərdə ölçətan peşə təhsili alırlar ki, bu da onların sosial adaptasiyasını və cəmiyyətə inteqrasiyasını asanlaşdırır. Daun sindromlu gənclər də, intellektual əlilliyi olan şəxslərdir. Biz onların, xüsusi təhsil ehtiyacları olan şəxslər olmasını unutmamalıyıq. İntellektual geriliyi adı altında bütün psixikada, bütövlükdə bütün insanlarda keyfiyyət dəyişikliyi, mərkəzi sinir sisteminin üzvi zədələnməsi nəticəsində, yalnız intellekt deyil, həm də insanın bütün emosional iradi sahəsi pozulmuş olur. Bu cür gənclərin peşə hazırlığının təşkili yaş və fərdi tipoloji xüsusiyyətlərinə, eləcə də somatik və nevropsixoloji vəziyyətinə uyğun optimal pedaqoji şəraitin yaradılmasını tələb edir. Belə şəraitin təmin edilməsi üçün peşə hazırlıq mərkəzləri metodik dəstək və xüsusi təlim keçmiş kadrlara sahib olmalıdır. Hazırkı mərhələdə, peşə hazırlıq mərkəzlərinin əksəriyyəti bu cür gənclərin peşə hazırlığını həyata keçirmək üçün xüsusi texniki və vizual vasitələrin mövcudluğundan bəhs edə bilməz. Müəllimlərin peşə fəaliyyəti xüsusi dərslər və proqramların olmaması ilə mürəkkəbdir. Çox vaxt müəllimlər təhsili öyrədərkən natamam dərslər və əyani vəsaitlərdən istifadə edirlər ki, bu da materialın qəbulu və assimilyasiyasını çətinləşdirir. Bu kateqoriyadan olan tələbələrin xüsusiyyətlərinə uyğun material seçmək, həmçinin düzəliş yönümünü nəzərə alaraq, hər bir müəllim öz intizamına görə müstəqil bir proqram tərtib etmək məcburiyyətində qalır. Xüsusi peşə hazırlıq mərkəzlərinin müəllimlərinin əksəriyyəti xüsusi psixoloji və pedaqoji təhsil olmadığını nəzərə alaraq, onların intizamında metodik dəstək inkişaf etdirmək çətinidir. Bir müəllimin istifadə etdiyi tədris materiallarının keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün əsas meyar şəxsi təcrübə və sağlam düşüncədir. Çünki Daun sindromlu şəxslərin özünəməxsus fərdi xüsusiyyətləri vardır ki, onların fərdi xüsusiyyətlərinə təcrübə nəticəsində daha çox bələd olmaq olur. Hər zaman bütün Daun sindromlu uşaqlara eyni metodikanı, texnologiyanı tətbiq etmək mümkün olmur. Beləliklə, tədris prosesinin didaktik və metodik dəstəyi, bu kateqoriyadan olan tələbələrin xüsusi təhsil ehtiyaclarına cavab verən xüsusi texnologiyaların seçilməsi müəllimlər üçün ciddi bir vəzifədir.

Son dövrlərdə xüsusi peşə hazırlığı məktəblərinin məzunlarının tərkibi daha mürəkkəbləşir.

Peşə hazırlığı mərkəzlərində, reabilitasiyalarda Daun dindromlu gənclər müəyyən bacarıqlara yiyələnmək üçün gəlirlər. Təəssüflər olsun ki, müəllimlərin "pedaqoji laqeydlik" səbəbiylə bu kateqoriyaya daxil olan qruplarda yeniyetmələrin olması çətindir. Bunlar sosial səbəblərə əsaslanan intellektual geriliyi olan gənclərdir. Bu uşaqlar sosial və pedaqoji reabilitasiyanın təşkili üçün peşəkar bir yanaşmaya ehtiyac duyurlar. Düzgün peşə hazırlığının təşkili Daun sindromlu gənclərin sosial adaptasiyası üçün vacib şərtidir. Onların məktəbdən sonrakı həyatının daha səmərəli və faydalı olması üçün mütləq bir sahə üzrə ixtisaslaşması lazımdır. Əks halda Daun sindromlu gənclərdə geriləmə, özünə qapanma, cəmiyyətdən təcrid olma kimi hallar müşahidə olunur. Bu səbəbdən hal-hazırda valideynlərin də, ən çox maraqlandığı, narahat olduğu məsələ bu sahədir.

Bütün mərkəzlərdə xüsusi təlim keçə biləcək intellektual əlilliyi olan uşaqların peşə hazırlığını təşkil edən pedaqoji işçilərin heyəti yoxdur. Pedaqoji işçilərin peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli yardım mərkəzlərdə çalışan psixo-pedaqog tərəfindən təmin edilə bilər. Bu cür mütəxəssislərin əksəriyyəti də intellektual əlilliyi olan gənclərlə işləmək üçün xüsusi təlim keçmədiklərinə baxmayaraq, xüsusi psixologiya sahəsində nəzəri biliklərə malikdirlər. Təcrübə ilə birgə peşə təhsili qruplarının gənclərinə deyil, peşə təhsili şagirdlərinin və bu şagirdlərlə işləyən müəllimlərin peşə fəaliyyəti üçün psixoloji və pedaqoji dəstəyi uğurla həyata keçirə bilərlər. Belə bir müşayiəti təşkil edərək psixo-pedaqog müəllimlərə yetərli üsul və vasitələrin seçilməsində, pedaqoji prosesin təşkilində müəyyən üsullardan istifadə edilməsində yardımçı olmalıdır. Psixo-pedaqoqun əsas vacib strategiyaları bunlardır: peşə təlim qruplarını, pedaqoqlar və psixoloqların dərslərini ziyarət etmək və analiz etmək; təhsil prosesinin humanistləşməsinə, müəllimin əlverişli bir psixoloji iqlim yaratma qabiliyyətinə dəstək verməli; sinifdə rahat və səliqəli bir atmosferin olmasını təmin etməli; şagirdlərin əhval-ruhiyyəsinə nəzarət etməli. Müəllim şagirdlərin psixoloji vəziyyətində baş verən dəyişiklikləri, səbəbsiz əhvalının dəyişməsinə və eforiyanı qəbul etməlidir. Çünki əhval-ruhiyyənin tez-tez dəyişməsi Daun sindromlu şəxslər üçün xarakterik xüsusiyyətdir. Onların dərslərində qeyri-ixtiyari olaraq tez-tez əhval-ruhiyyələrinin dəyişməsi (gülmək, qəfildən ağlamaq, narahatlıq, qorxu və s.) müşahidə olunur. Dərslərə gəlincə, müəllimlər pedaqoji optimistlik prinsipini xatırlamalı və hər bir gəncin potensialını nəzərə alaraq, onunla ünsiyyət qurmağı, müsbət nəticəyə münasibət göstərməsini və düzgün təşkil olunmuş öyrənmənin inkişafın aparılmasını nəzərə almalıdırlar.

Şagirdlərlə bu şərtlərlə işləmək üçün normal inkişaf etməkdə olan gənclərin öyrədilməsində istifadə edilən ənənəvi üsullardan istifadə etmək həmişə mümkün deyil, ona görə də təhsilin və xüsusi təhsil texnologiyalarının metodları və üsullarını tətbiq etmək lazımdır. Bu üsulları seçərkən şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini və qabiliyyətini nəzərə almaq vacibdir.

Təhsil məlumatlarının ötürülməsinin əsas üsulları praktiki və vizualdır və bəzi peşə hazırlığı müəllimlərini maraqlandıran şifahi metodlar onlara əlavədir. Bu metodlar, əlilliyi olan uşaqların vizual effektiv düşüncə tərzinə üstünlük verdiyindən, təhsil məlumatlarını tələbələr üçün əlçatan bir şəkildə daha çox ötürmək, qəbul etmək, saxlamaq və işləməyə kömək edir və fenomenlər arasında məntiqi əlaqələr və səbəb-nəticə əlaqələri qurmaq çətindir.

Koreksiyaedici təlimdə əyanilikdən istifadə tələbələrin təhsil materialı ilə dolğun və daha dərin bir şəkildə başa düşülməsinin, müəllimin şifahi nitqini və çap olunmuş materiallarda yazılmış sözlərin anlaşılmasının aparıcı üsuludur.

İntellektual əlilik zamanı, sürətli nitqdən istifadə etmək, uzun danmaq şagirdlərin yorulmasına səbəb olur və bir çox narahatlıqlar yaranır. Nəzərə alsaq ki, Daun sindromlu

şəxslər də bu kateqoriyaya aiddir. Buna görə müəllimlərin və sənaye təhsil ustalarının nitqlərinin tənzimlənməsinə xüsusi ehtiyaclar var. Şagirdlərə öyrədərkən ağır materiallardan və tez-tez şifahi metodlardan istifadə etməkdən imtina etmək lazımdır. Bu kateqoriyaya aid şagirdlər üçün normal şagirdlər üçün peşə hazırlıq mərkəzlərində geniş istifadə edilən müəhazirələr sistemini istifadə etmək qəbul olunmazdır. Müəllimlərin dediklərini qeyd etməyə çətinlik çəkən şagirdlərdə bəzən mənfi emosional vəziyyətlər və təcavüzkar hücumlar müşahidə olunur. Bu uşaqlarla işləyərkən öyrənmə fəaliyyətləri tələbələr üçün kifayət qədər zəngin olmalıdır. Müəllimin vəzifəsi şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq optimal intellektual yükü seçməkdir. Müəllimin, sənaye təlim ustasının əsas strategiyalarından biri odur ki, mütləq sinif otağında hər bir tələbə üçün uğurlu bir vəziyyət yaratmalıdır, çünki bu, motivasiyanı artırmağa və öyrənmək arzusuna səbəb olur.

Təlim fəaliyyətinin effektiv və əlçatan şəkildə qurulması hər bir mövzu üçün əsas materialın seçilməsi və təkrar konsolidasiyasını əhatə edir. Yaddaşını yaxşılaşdırmaq üçün adi uşaqların öyrədilməsindən çox daha əhəmiyyətli olan materialları bir neçə dəfə təkrar etmək lazımdır. Tələbələri daima diqqət mərkəzində saxlamağa təşviq etmək lazımdır, çünki bu gənclərin kateqoriyasında özbaşınalıq, fədakarlıq, maraq və təşəbbüs motivasiyası yoxdur.

Bütün bu tələbləri nəzərə alaraq Daun sindromlu gənclərin peşə hazırlığını düzgün və uğurlu təşkil etmək olar. Eyni zamanda peşə hazırlığının daha effektiv olması üçün bütün peşə hazırlığı mərkəzlərinin, reabilitasiyalarının mütəxəssisləri birlikdə müzakirələr aparıb səmərəli təlim proqramı hazırlamalıdır.

Məqalənin aktuallığı. Effektiv təhsil xidmətlərinin inkişafı və məktəb sonrası nəticələrin yaxşılaşdırılması üçün davam edən milli səylərə baxmayaraq, intellektual əlilliyi olan gənclər bir sıra kritik məktəb və məktəbdənkənar göstəricilərinə görə əlilliyi olmayan yaşlılarından geridə qalırlar. Orta məktəbdən sonrakı həyata, təhsilə keçmək onlara xüsusilə çətin ola bilər. Bu səbəblərdən onların peşə hazırlığı hal-hazırda vacib məsələlərdən biridir. İntellektual əlilliyi olan şəxslərin əsas kontingenti olan Daun sindromlu şəxslərdə sadalanan çətinliklərlə rastlaşırlar. Bu məqalədə Daun sindromlu şəxslərin peşə hazırlığı məsələlərindən bəhs etməyə çalışmışıq. Onların peşə hazırlığı istiqamətində hazırlığına verilən psixoloji-pedaqoji tələbləri aydınlaşdırmağa çalışmışıq.

Məqalənin elmi yeniliyi. Daun sindromlu şəxslərin peşə hazırlığı istiqamətində psixoloji-pedaqoji tələblər araşdırılmışdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Bu məqalədən korreksion pedaqogika və psixologiya üzrə çalışan mütəxəssislər, tələbələr, magistrantlar və valideynlər istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Назарова, Н. М. Специальная педагогика. М., 2005.
2. Н.Ф. Дементьева, Г.Н. Багаева, Т.А. Исаева. Социальная работа с семьей ребенка с ограниченными возможностями. М., 2005.
3. А.Д. Гонеев, Н.И.Лифанцева, Н.В. Ялпаева. Основы коррекционной педагогики. М., 2010.
4. Современные подходы к болезни Дауна / под ред. Дэвида Лэйна и Бриайна Стретфорда. М.: Педагогика, 1991.
5. Журнал "Синдром Дауна. XXI век",
№ 2 http://media.downsideup.wiki/ru/post/zhurnal_sindrom_dauna_xxi_vek__2

6. www.down-syndrome.org/research

Г. Бадалзаде

Психолого-педагогические требования к профессиональной подготовке лиц с синдромом Дауна

Резюме

Сегодня буквально на всех фронтах ведется борьба за предоставление детям и подросткам с ограниченными возможностями здоровья равных с их обычными сверстниками возможностей в получении образования. Раннее (с момента рождения) выявление отклонений в развитии ребенка, интенсивное коррекционно-развивающее воздействие в первые годы жизни и комплексная поддержка семьи такого ребенка, социальная и образовательная интеграция на дошкольной ступени образования, решительные (хотя и не всегда грамотные) попытки образовательной интеграции детей с отклонениями в развитии в массовые школы – вот признаки развития и модернизации современной отечественной системы общего и специального образования. При этом следующее звено в обеспечении образовательных и социальных прав детей с ограниченными возможностями здоровья – профессиональная подготовка подростков и их последующее трудоустройство – практически не функционирует. Между тем, эти аспекты уже сейчас являются крайне востребованными семьями «особых» детей, и их отсутствие сводит «на нет» все усилия общества по реабилитации и интеграции детей и молодежи с отклонениями в развитии. Вот почему имеющийся в данной сфере опыт должен тщательно анализироваться и активно распространяться.

G. Badalzade

Psychological and pedagogical requirements for professional training of persons with Down syndrome

Summary

Today, literally on all fronts, there is a struggle to provide children and adolescents with disabilities with equal opportunities with their regular peers in education. Early (from birth) identification of deviations in the child's development, intensive correctional and developmental impact in the first years of life and comprehensive support for such a child's family, social and educational integration at the preschool level of education, resolute (though not always literate) attempts at educational integration of children with deviations in the development of mass schools - these are signs of the development and modernization of the modern domestic system of general and special education. At the same time, the next link in ensuring the educational and social rights of children with disabilities - vocational training of adolescents and their subsequent employment - practically does not function. Meanwhile, these aspects are already extremely demanded by the families of "special" children, and their absence brings to naught all the efforts of society to rehabilitate and integrate children and

young people with developmental disabilities. That is why the experience in this field should be carefully analyzed and actively disseminated.

Redaksiyaya daxil olub: 07.05.2019